

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE POPULAȚIE
ȘI ISTORIA MINORITĂȚILOR**

**Centrul artistic brașovean în perioada secolelor XIX-XX
(1815-1989)**

Doctorat științific în domeniul: Istorie

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
C.Ș.I. Dr. Hab. Sălăgean Tudor-Alexandru**

**DOCTORAND:
Popica Radu**

**CLUJ-NAPOCA
2020**

CUPRINS

Introduction: Prolegomene la o istorie a centrului artistic brașovean în epoca modernă.....	1
I. Premisele constituirii centrului artistic brașovean modern (1815-1889).....	7
I.1. Brașovul în secolul XIX.....	7
I.2. Artă plastică brașoveană în secolul XIX.....	10
I.2.1. Artiștii activi la Brașov în secolul XIX.....	10
I.2.2. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei brașovene din secolul XIX.....	22
I.3. Învățământul artistic.....	27
I.4. Viața artistică.....	29
I.4.1. Activitatea expozițională.....	30
I.4.2. Reflectarea vieții artistice în presă.....	31
I.5. Preocupări privind monumentele de for public.....	34
I.6. Artă plastică brașoveană în secolul XIX (1815-1889).....	34
II. Constituirea centrului artistic brașovean modern (1889-1917).....	36
II.1. Brașovul în preajma anului 1900.....	36
II.2. Viața artistică.....	37
II.2.1. Activitatea expozițională.....	37
II.2.2. Repere privind critica și cronica de artă.....	42
II.2.2.2. Cotidienele.....	42
II.2.2.3.Revista „Die Karpathen”.....	44
II.3. Popularizarea artelor plastice și învățământul artistic.....	45
II.4. Artă plastică în colecții muzeale.....	49
II.5. Monumentele de for public.....	51
II.6. Artă plastică brașoveană în preajma anului 1900.....	54
II.6.1. Artiștii brașoveni din preajma anului 1900.....	54
II.6.2. Organizarea vieții artistice.....	60
II.6.3. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei brașovene din preajma anului 1900.....	64
II.6.4. Primul Război Mondial în creația artiștilor brașoveni.....	82
II.7. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din alte centre artistice.....	85
II.7.1. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică a Transilvaniei.....	85
II.7.2. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din Europa Centrală.....	86
II.7.3. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică a Bucureștiului.....	89
II.8. Centrul artistic brașovean (1889-1918).....	89
III. Apogeul centrului artistic brașovean modern: perioada interbelică și anii celui de-al Doilea Război Mondial (1918-1944).....	91
III.1. Brașovul interbelic.....	91
III.2. Viața artistică.....	93
III.2.1. Activitatea expozițională.....	93

III.2.2. Repere privind cronica și critica de artă.....	101
III.2.2.1. Cotidienele.....	102
III.2.2.2. Revistele culturale și literare.....	105
III.3. Popularizarea artelor plastice și învățământul artistic.....	107
III.4. Arta plastică în colecții muzeale.....	112
III.5. Monumentele de for public.....	115
III.6. Arta plastică brașoveană în perioada interbelică.....	120
III.6.1. Artiștii brașoveni interbelici.....	120
III.6.2. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei brașovene interbelice.....	125
III.7. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România interbelică.....	154
III.7.1. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România interbelică.....	154
III.7.2. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească interbelică.....	159
III.7.2.1. Revista „Gândirea”.....	159
III.7.2.2. Presa bucureșteană.....	162
III.7.2.3. Presa culturală transilvăneană.....	164
III.7.3. Hans Mattis-Teutsch și avangarda artistică românească.....	166
III.7.4. Artiști brașoveni la Balcic și Baia Mare.....	170
III.8. Peisajul brașovean în pictura și grafica românească interbelică.....	176
III.9. Centrul artistic brașovean (1919-1944).....	178
IV. Un declin lent: evoluția centrului artistic brașovean modern în perioada postbelică (1945-1989).....	179
IV.1. Brașovul în perioada postbelică.....	179
IV.2. Viața artistică.....	181
IV.2.1. Cadrul instituțional.....	181
IV.2.2. Activitatea expozițională.....	183
IV.2.3. Repere privind critica și cronica de artă.....	187
IV.2.3.1. Cotidienele și săptămânalele.....	188
IV.2.3.2. Revistele culturale și literare.....	190
IV.3. Popularizarea artelor plastice și învățământul artistic.....	191
IV.4. Arta plastică în colecții muzeale.....	194
IV.5. Monumentele de for public.....	196
IV.6. Arta plastică brașoveană în perioada postbelică.....	198
IV.6.1. Artiștii brașoveni din perioada postbelică.....	198
IV.6.2. Evoluția artei plastice românești în perioada postbelică.....	205
IV.6.3. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei plastice brașovene postbelice.....	210
IV.6.3.1. Perioada realismului socialist (1945-1964).....	210
IV.6.3.2. Arta plastică brașoveană în perioada liberalizării (1964-1971).....	214
IV.6.3.3. Arta plastică brașoveană după 1971.....	217
IV.6.3.4. Cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu în arta brașoveană.....	219
IV.7. Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România și străinătate în perioada regimului comunist.....	220
IV.7.1. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească și literatura de specialitate în perioada regimului comunist.....	220

IV.7.1.1. <i>Reviste culturale și literare</i>	220
IV.7.1.2. <i>Literatura de specialitate</i>	223
IV.7.2. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România și străinătate în perioada regimului comunist	223
IV.8. Centrul artistic brașovean (1945-1989)	226
V. Concluzii: Centrul artistic brașovean în perioada secolelor XIX-XX (1815-1989)	227
ANEXE	235
Anexa 1 - Artiști plastici activi la Brașov (1815-1989)	235
Anexa 2 -Expoziții colective și de grup organizate la Brașov (1862-1944)	242
Anexa 3 - Repere cronologice ale evoluției centrului artistic brașovean modern (1815-1989) ...	247
Anexa 4 - Evoluția centrului artistic brașovean în perioada secolelor XIX-XX (1815-1989)-reprezentări grafice	251
4.1.- Artiști activi la Brașov după origine	251
4.2.- Perioade de studii ale artiștilor activi la Brașov	253
4.3.- Prezențe expoziționale ale artiștilor brașoveni în alte centre artistice	255
Bibliografie	257
Ilustrații	299
Lista ilustrațiilor	303

Cuvinte cheie: Braşov, centru artistic modern, arte plastice şi artişti plastici, secolele XIX-XX

În cercetarea dezvoltării centrului artistic braşovean am vizat un interval istoric având ca borne cronologice: Congresul de la Viena (1815) şi prăbuşirea regimului comunist (1989). În perioada marcată de aceste două evenimente istorice cruciale, la Braşov s-au produs importante transformări politice, economice, sociale şi urbanistice, arta fiind în egală măsură angrenată în acest proces istoric. Am urmărit evoluţia centrului artistic braşovean, analizând dezvoltarea artei braşovene în contextul specific fiecărei perioade istorice.

Ne-am propus să reconstituim evoluţia istorică a centrului artistic braşovean în epoca modernă dintr-o perspectivă critică, de natură să permită verificarea şi reevaluarea informaţiei istorice oferite anterior în literatura de specialitate care a abordat problematica. În acest scop, am studiat şi valorificat surse documentare primare, unele rămase până acum inedite. Cu privire la artiştii braşoveni de frunte (Mişu Popp, Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch) am fost în măsură să identificăm şi să relevăm aspecte privitoare la creaţie şi formare nemenţionate până acum în lucrările şi studiile de specialitate dedicate lor. Totodată, am căutat să formulăm noi interpretări cu privire la fenomenul artistic braşovean modern şi să oferim o imagine de ansamblu a dezvoltării centrului artistic braşovean în epoca modernă.

Am abordat istoria centrului artistic braşovean modern în mod sistematic, integral, documentând şi analizând pentru fiecare etapă istorică a perioadei studiate (1815-1989): dezvoltarea urbană, cadrul politic, social, economic şi cultural, direcţiile şi tendinţele stilistice, activitatea expoziţională, critica şi cronică de artă, preocupările privind monumentele de for public, popularizarea artelor plastice, învăţământul artistic, prezenţa artei plastice în colecţii muzeale şi organizarea vieţii artistice. Prin documentarea evoluţiei criticii şi cronicii de artă în cadrul centrului artistic braşovean ne-am propus să evidenţiem rolul pe care grupul activ al formatorilor de opinie (critici, editori, personalităţi culturale) l-a avut în teoretizarea caracterului specific al artei braşovene.

Centrul artistic braşovean modern nu a constituit anterior obiectul unei cercetări cu caracter monografic. Preocupările istoriografiei de artă din perioada postbelică au avut ca rezultat o serie de monografii dedicate celor mai importanţi artişti braşoveni. În afară de acestea, problematica artei braşovene moderne a fost abordată doar în cadrul unor lucrări cu caracter general privitoare la arta românească şi transilvăneană. Numeroase aspecte ale istoriei artei

plastice brașovene din secolele XIX-XX au rămas în continuare. Pornind de la această constatare, am considerat că doar o cercetare monografică a evoluției centrului artistic brașovean în această perioadă este de natură să ofere premisele integrării artei plastice brașovene în discursul istoriografiei de artă românească dintr-o perspectivă totalizatoare care să pună în lumină interconexiunile cu arta transilvăneană, românească și europeană, dar și trăsăturile sale specifice, individualizatoare. De asemenea, constatând că, de multe ori, arta plastică brașoveană a fost abordată din perspective culturale distincte (română, germană, maghiară) am urmărit să oferim o prezentare unitară, de ansamblu, a dezvoltării centrului artistic brașovean.

Din punct de vedere structural, teza cuprinde anexe și patru capitole dedicate fiecărei perioade din evoluția centrului artistic brașovean: secolul XIX, momentul 1900 (1889-1918), perioada interbelică și perioada postbelică. Fiecare capitol este împărțit în subcapitole care tratează: aspecte ale dezvoltării urbane, economice, sociale și culturale a Brașovului, artiștii activi la Brașov din punctul de vedere al structurilor generaționale, caracteristicilor formării, originii, statutului social și a relațiilor cu puterea politică, constituirea și activitatea asociațiilor ce au activat în domeniul artei plastice, direcțiile și tendințele stilistice manifestate în cadrul centrului artistic brașovean, învățământul artistic, activitatea expozițională, reflectarea vieții artistice în presă, preocupările privitoare la monumentele de for public și aspecte ale participării artiștilor brașoveni la viața artistică din alte centre artistice (Transilvania, Europa Centrală, integrarea în viața artistică a României). În unele subcapitole am abordat o problemă specifică doar anumitor perioade istorice: Primul Război Mondial în creația artiștilor brașoveni, prezența artiști brașoveni în coloniile artistice de la Balcic și Baia Mare, peisajul brașovean în pictura și grafica românească interbelică și cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu în arta brașoveană. Date cu privire la centrul artistic brașovean sunt prezentate în mod structurat în anexele lucrării prin intermediul unor liste și reprezentări grafice: artiști plastici activi la Brașov (1815-1989), expoziții colective și de grup organizate la Brașov (1862-1944), repere cronologice ale evoluției centrului artistic brașovean modern (1815-1989), artiști activi la Brașov după origine, perioade de studii ale artiștilor activi la Brașov și prezențe expoziționale ale artiștilor brașoveni în alte centre artistice.

Viața artistică a Brașovului s-a menținut pe întreg parcursul secolului XIX la un nivel scăzut ca urmare a persistenței unor particularități locale: educația plastică și estetică deficitară a publicului, lipsa de interes a societăților și asociațiilor culturale pentru promovarea artelor

plastice, neconstituirea unor cercuri artistice și inexistența unei colecții de artă publice. În acest context un rol important în începuturile, încă modeste, ale vieții artistice l-a avut prezența la Brașov a artiștilor călători în prima jumătate a secolului XIX și, parțial, în a doua jumătate a secolului. Prin activitatea artiștilor brașoveni ce și-au început activitatea în a doua jumătate a secolului XIX mediul artistic local s-a diversificat și maturizat treptat.

Am evidențiat importanța „momentului 1900” (1889-1918) pentru cristalizarea trăsăturilor caracteristice centrului artistic brașovean modern prin: debutul unui grup relativ numeros de tineri artiști brașoveni, organizarea periodică a unor expoziții colective și personale și apariția constantă în presa locală a unor articole de critică și cronică de artă. Acum, în creația artiștilor brașoveni se resimte, sub înrâurirea spiritului artistic al Europei Centrale, influența curentelor artistice din sfera modernismului moderat (simbolism, realism, Arta 1900, impresionism, postimpresionism), iar unii artiști brașoveni aderă la avangarda artistică (expresionism).

Evoluția centrului artistic brașovean a continuat în perioada interbelică și anii celui de Al Doilea Război Mondial, când viața artistică a devenit mai activă, păstrându-și în mare măsură specificitatea în raport cu arta românească, dar, totodată, suferind și influența mediului artistic românesc. Puternica dinamică ascendentă înregistrată în anii interbelici se datorează afirmării unei noi generații de artiști și activității societăților „Das Ziel” (1919), „Das neue Ziel” (1919 și „Klingsor” (1924). Brașovul a devenit unul dintre centrele artistice importante ale României, jucând un rol semnificativ în difuzarea modernismului și avangardei artistice. Arta brașoveană interbelică a avut un caracter complex, evidențiat de multiplele direcții stilistice ce s-au manifestat în cadrul său: expresionism, impresionism, postimpresionism, Noua Obiectivitate, *Heimatmalerei* și variate metamorfoze ale realismului și neoclasicismului. Expresionismul a imprimat artei brașovene un caracter aparte, specific, în cadrul artei românești interbelice.

Dezvoltarea centrului artistic brașovean în perioada postbelică a fost marcată de impunerea regimului comunist. Producția artistică a fost centralizată și subordonată Partidului, fiind „îndrumată” prin intermediul filialei Uniunii Artiștilor Plastici, iar artiștii brașoveni au fost nevoiți să se conformeze imperativelor ideologice ale regimului. Arta brașoveană a reflectat tendințele generale ale artei românești postbelice. Doar în primii ani de după război s-au păstrat elemente specifice, distinctive. Treptat, sub impactul uniformizării impuse de regimul comunist, centrul artistic brașovean și-a pierdut caracteristicile proprii afirmate între 1900 și 1945.

Pornind de la o perspectivă socio-istorică asupra artei ca fenomen istoric specific, în cursul cercetării întreprinse am documentat și analizat constituirea treptată la Brașov în secolele XIX-XX a unui centru artistic modern, care s-a distins în prima jumătate a secolului XX prin particularitățile sale în cadrul artei naționale, dar care a fost permanent conectat în grade variate la structurile majore ale artei naționale și europene. Totodată, am arătat că evoluția centrului artistic brașovean a fost una sinuoasă, unei lungi și lente perioade de acumulări (secolul XIX), i-a urmat constituirea rapidă a unui centru artistic modern funcțional (ultimul deceniu al secolului XIX și primele decenii ale secolului XX). Centrul artistic brașovean a cunoscut punctul culminant în deceniile următoare (perioada interbelică), în care și-a conturat cu claritate caracterul aparte, individualizat, în cadrul artei transilvănene, românești și din Europa Centrală. Apoi a traversat o perioadă de declin (perioada postbelică), în care trăsăturile sale specifice s-au diminuat, tinzând să dispară, centrul artistic brașovean pierzându-și treptat caracterul distinct, singular, în cadrul artei naționale, pe fondul originii eterogene a artiștilor activi în această perioadă. În cadrul analizei dezvoltării centrului artistic brașovean am evidențiat succesele înregistrate, dar și neîmplinirile. Studiul nostru a identificat direcțiile principale de dezvoltare ale centrului artistic brașovean, interconexiunile cu spațiile culturale în care s-a integrat, dar și trăsăturile ce i-au conferit identitatea proprie.